

Een Spaans soldaat over Breda ten tijde van Parma¹

I DE FURIE VAN HAULTEPENNE EN BERGEN
OVERROMPELD (1581 en 1582)

door

Dr. S. A. VOSTERS

De schaarste der vaderlandse geschiedbronnen over het Breda van de Tachtigjarige oorlog maakt de berichten van buitenlandse herkomst des te waardevoller, te meer, als die van de traditionele tegenstanders der Geuzen afkomstig zijn. Want al worden de feiten hier uiteraard door een Spaanse bril bekeken, toch kunnen zij een tegenwicht vormen van de soms eenzijdige of onvolledige Staatse voorstelling van zaken. Nu had Prins Alexander Farnese, hertog van Parma, onder zijn soldaten in de Nederlanden een vaandrig, die hem ondanks zijn strengheid op handen droeg. Toen deze geharde militair later als sergeant-majoor van de Spaanse vesting Jaén en het daarbijhorende district een zittend leven had gekregen, heeft hij al zijn aantekeningen nog eens geordend, ze aangevuld met inlichtingen van strijdmakkers en ze met keurige hand op schrift gesteld in een lijvige, stevig gebonden foliant, die thans bewaard wordt in de afdeling manuskripten van de Nationale Bibliotheek te Madrid.

In 1614 had Alonso Vázquez — want zo heette de kronieker — het werk waarschijnlijk al klaar, maar later, tussen 1621 en 1624, moet hij het voorwoord veranderd hebben om zijn kronieken te kunnen opdragen aan Philips IV, daar diens voorganger inmiddels overleden was.² Maar voordat het geschrift voltooid was, had Lope de Vega het al benut in zijn *Bestorming van Maastricht*, een toneelstuk, dat in 1579 speelt en tussen 1603 en 1614 moet zijn geschreven. Later gebruikte de produktieve dramaturg het nog eens in zijn stuk *De Spanjaarden in de Nederlanden* van 1620. Aangezien nu Calderón zich in zijn *Beleg van Breda*, dat tussen 1625 en 1628 geschreven

moet zijn, voornamelijk op *De bestorming van Maastricht* inspireerde, heeft hij indirect uit Vázquez geput en op één plaats, met name, waar hij over een soort onderzeeërs spreekt, rechtstreeks.³

Maar ondanks het belang, dat tijdgenoten aan het werk van deze ooggetuige hechtten, heeft het toch tot het einde van de vorige eeuw geduurd, eer het in druk verscheen.⁴ Is hij door zijn natuurlijke bescheidenheid weerhouden of vormden zijn stilistische en historische tekorten een belemmering? Het is inderdaad soms een zware opgave om zijn ellenlange lintwormzinnen te ontrafelen, maar het loont de moeite, omdat hier een militair aan het woord is, die alle rangen van gewoon krijgsman tot plaatsvervangend kapitein doorliep en de Nederlandse volksgebruiken uitvoerig beschreef.

Terwijl legeraanvoerders-geschiedschrijvers als Coloma en Bernardino de Mendoza als een tweede Caesar hun Commentariën samenstelden, vertelde hij allerlei anekdoten uit het soldatenleven, die aan de anderen ontgingen. Bovendien behandelt hij een tijd, waarover de Spaanse commentatoren weinig spreken misschien wel, omdat toen een Italiaan het bevel voerde. De meesten zoals Cornejo, Bernardino de Mendoza,⁵ del Río en Trillo gaan niet verder als de dood van Don Jan van Oostenrijk. Anderen zoals Coloma, Villalobos en Carlos de Mendoza beginnen pas na 1588. Er blijft dus een vacuum van 1578 tot 1588, waar Carnero, die een overzicht geeft van de hele oorlog tot aan het Bestand, iets en Vázquez veel vanaf weet.

Zoals in de zestiende eeuw gebruikelijk was, wijdt de kroniekschrijver aan ieder jaar een hoofdstuk, dat volgens het klassieke spraakgebruik betiteld wordt als boek. Afgezien van de inleiding, waar hij Breda een van de belangrijkste Brabantse steden noemt, vermeldt hij de plaats voor het eerst in het vierde jaarboek (hij begint zijn relaas in 1577) namelijk dat van 1580. Na de overwinningen van kolonel *Esquenque* (Schenk) en *Renemberg* (Rennenberg) te hebben vermeld in *Cobordan* (Koevorden) — in de Spaanse uitspraak bestaat geen verschil tussen b, v en w —, in *Aldonce* (Oldenzaal) en *Estembique* (Steenwijk), deelt hij mee:

„Alexander wilde niet verder gaan zonder een of ander krijgs-

plan uit te voeren en, omdat hij alle mogelijkheden om zijn oom de koning van dienst te zijn wilde benutten, zond hij mijnheer van *Hautepeña* (Haultepenue) naar de stad Breda in Brabant. En hij legde het zo handig aan, dat hij de plaats in heel korte tijd gewapenderhand wist in te nemen na veel schermutselingen (het Spaans heeft hier *escaramuzas*, een woord van Nederlandse herkomst) en gevechten. Jammer, dat hij niet een paar dagen eerder daar was, want dan had hij graaf *Mauricio de Nasao*, zoon van de prins van Oranje, daar aangetroffen. En omdat die stad zijn eigendom was, had de ketterij er meer dan elders wortel geschoten, zodat Alexander het noodzakelijk oordeelde om de bisschop van **Terramunda** daarheen en ook naar andere plaatsen te sturen met veel paters van de Sociëteit Jezus om het katholieke geloof weer te grondvesten. Deze geestelijken deden het, zoals altijd, zo goed, dat hun werk in korte tijd vrucht opleverde." (I 264)

Het is merkwaardig, dat van deze gebeurtenissen vermeld wordt, dat ze in 1580 en niet zoals in werkelijkheid in 1581 plaats hadden. Ook valt het op, dat de schrijver, anders zo uitvoerig met smakelijke details, zo weinig in bijzonderheden treedt bij het verhaal van deze overrompeling, niet minder boeiend dan die met het turfschip. Hij is er kennelijk niet bij geweest en heeft zich moeten verlaten op de onvolledige en soms onjuiste mededelingen van derden. Zo spreekt hij ook met geen woord over de furie van Claude de Berlaimont, heer van Haultepenue, en over het wanbewind van de nieuwe gouverneur. Als we niet beter wisten, zouden we haast zeggen, dat Vázquez dacht: „De Bredanaars moeten er maar blij mee zijn, dat ze weer in de schoot van de Moederkerk worden teruggebracht. Hoe het hun daarbij financieel vergaat, komt er minder op aan.”

Met de bisschop van *Terramunda*, welke plaatsnaam Vázquez ergens gebruikt als kakografie voor Dendermonde, is hier Willem van der Linden, bisschop van Roermond (in het Latijn *Ruremunda*), bedoeld. Deze strenge zieleherder, die door Parma op de reeds jaren

vacerende bisschopszetel van Antwerpen werd gezet, toog nog dezelfde maand als, waarin Breda was heroverd, op weg om de Baroniestad van „ketterse” smetten te zuiveren. De Grote Kerk werd opnieuw geconsacreerd, deelnemers aan de avondmaalsviering werden in de ban gedaan en aan alle geestelijken de jurisdictie ontnomen. Niets met betrekking tot de reinheid van levenswandel der priesters, het onderwijs en de ziekenverpleging wilde de ijverige bevorderaar der Contrareformatie zich laten ontgaan. Ondanks de krasse maatregelen, die hij aanvankelijk nam, bleek de godsdienstige toestand mee te vallen. Veel kon op rekening worden gesteld van de ongeregelde tijden. Met Parma ijverde Lindanus voor de vestiging van een Jezuïetencollege, maar door geldgebrek moest dit tot 1625 een vrome wens blijven. Ook op een ander punt werd de bisschop teleurgesteld: de gevraagde volmachten van de Spaanse regering bleven uit, zodat hij op 21 november 1581 weer naar zijn oorspronkelijke diocees Roermond terugkeerde. Als commissaris te Breda werd hij opgevolgd door Jan van Strijen, de voor Oranje gevluchte bisschop van Middelburg. Van de activiteit der Jezuïeten, waarover Vázquez het heeft, blijkt intussen niets. Noch het Latijnse dagboek van Lindanus' secretaris noch zijn Franse brieven aan Parma vermelden daarover iets. Waarschijnlijk hebben hem Parma's hardnekkige pogingen om een Jezuïetencollege te vestigen parten gespeeld.⁶

Over 1581 staat verder opgetekend: „Een zoon van de graaf van *Barlamont* (Haultepenne), in die tijd gouverneur van Breda, een stad gelegen in Brabant, overviel op een morgen, gebruik makend van verkregen inlichtingen *Bergas Olzón* (Bergen op Zoom) en door de wachtposten te doden en het wachtkordon te doorbreken nam hij het in (I 317). Wat er verder gebeurd is, daarover licht Carnero ons in: „Omdat de hulptroepen later verschenen, dan afgesproken was, moest hij het begonnene in de steek laten en zich terugtrekken met verlies van honderd van de driehonderd man.”⁷ „In 1582,” zo gaat Vázquez verder, legde Parma Italiaanse troepen uit Lombardije in verschillende Brabantse steden om het gewest te beveiligen en een einde te maken aan de vijandelijke strooptochten.” Met name worden

genoemd: *Verta* (Weert), *Yndoben* (Eindhoven), *Mega* (Megen), Breda, *Tirlemont* (Thienen), *Arischote* (Aarschot) en het kasteel van *Bao* (Wouw).⁸

Hetzelfde jaar vindt nog een andere mutatie plaats in het Bredase garnizoen, die in een verwijderd verband staat tot de strijd in *Frisa* of *Frisia* (de oostelijke provincies), waar de gouverneur Francisco Verdugo bij Grol (Groenlo) in het nauw was gebracht door Maurits. Vázquez vervolgt dan: „Verdugo stuurde de troepen, die niet voor eigen onderhoud konden zorgen, met Karel van Mansfelt naar Brabant. De Heer van Haultepenne was kort voor dit besluit met zijn compagnie lansknachten vertrokken, wat ontstemd, omdat Alexander hem het bestuur van de stad Breda, waarop hij aanspraak maakte, niet had gegeven en voor een ander had bestemd zonder hem ervan in kennis te stellen.” (I 391).

Zonder meer is het niet duidelijk, wat de hier vermelde mutatie met de oorlog in de oostelijke provincies te maken had. Carnero, die altijd veel beknopter en duidelijker is dan de verwarde Vázquez, verschaft hier uitkomst. Hij deelt namelijk mee, dat Parma einde 1582 Haultepenne met Mansfelt naar Groenlo stuurde om Verdugo te helpen. Maar toen de slechtbetaalde huurlingen aan het muiten sloegen — en dit laatste weten we weer uit Vázquez zelf — was Verdugo niet erg meer op hen gesteld en zond hij Karel van Mansfelt naar Brabant terug. Haultepenne liet het zover niet komen, want hij was al eerder vertrokken, omdat Parma hem voor het hoofd had gestoten. Wat de reden hiervan was, kunnen we alleen maar raden. Vázquez is hier erg vaag, misschien omdat hij onvolledig was ingelicht, misschien omdat hij niet openlijk durfde spreken. De ruwe „Houten Pen” leefde namelijk op gespannen voet met de Bredase magistraat, waarvan hij eens een klachtenbrief aan Parma had onderschept. Waarschijnlijk hebben de Bredanaars zich tijdens de afwezigheid van de lastpost niet onbetuigd gelaten, zodat Parma van de gelegenheid gebruik maakte om hem te wippen. Uit andere bron weten we, dat hij vervangen werd door Camillo del Monte.⁹

Kolonel Francisco Verdugo noch Karel van Mansfelt (1547—

1596) waren voor Breda onbekenden. Eerstgenoemde — over zijn eigen naam zegt hij: „Ik ben Francisco (vrolijke Frans) voor de goeden en *verdugo* (beul) voor de kwaden — bevond zich in 1566 op het kasteel van Breda als opvoeder van Karel en Octaaf, zoons van graaf Pieter Ernst van Mansfelt (1517—1614) en halfzwagers van hun paedagogus. Zonder dat hij erop verdacht was, kwam hij daar in een bijeenkomst van Nederlandse edelen terecht, die weldra (maar niet te Breda) hun beroemde verzoekschrift op zouden stellen.¹⁰ Toen Verdugo op de ondraaglijke Spaanse overheersing hoorde schimpen, verzocht hij dat gesprek te staken. In het dispuut, dat hierop volgde, wist Verdugo de eer van Spanje op uitstekende wijze te verdedigen.¹¹

Na gouverneur van Haarlem te zijn geweest, werd hij op 3 januari 1577 vanuit Antwerpen in gelijke functie te Breda benoemd, als opvolger van de overleden Heer van Saint Remy. Degene, die hem aanstelde was Roda, het enige lid van de Raad van State, dat nog in vrijheid was.¹² Don Jan van Oostenrijk moest echter ingevolge de pacificatiebepalingen een Nederlander kiezen en benoemde op het kasteel de hertog van Aerschot, die er overigens niet in slaagde er metterdaad het bevel te voeren, omdat de troepen, die Verdugo in de stad had achtergelaten, aan het muiten sloegen en nog versterkt werden door drie vendels onder kolonel Frondsberg. Pas na langdurige onderhandelingen ruimden de plundersaars het veld voor het Staatse leger van Hohenlo. Verdugo was intussen overgeplaatst naar Thionville.¹³ Na nog een benoeming te Namen volgde het gouverneurschap van *Frisa*. Hij raakte daar betrokken in de overgang van Rennenberg, was een wrijfplank tussen beide partijen, werd belasterd en moest, zoals vermeld, zelfs muitende troepen heen zenden.

II DE ACTIE TEGEN ZEVENBERGEN (1589)

Over de zeven volgende jaren heeft Vázquez niets mee te delen betreffende ons onderwerp. Hij noemt de Baroniestad eindelijk weer naar aanleiding van een actie tegen *Zebemberghe* (Zevenbergen),

„een kasteeltje, gelegen op een Zeeuws eilandje, waar de opstandelingen in garnizoen lagen, die de omgeving van Breda afstroopten. De actie tegen hen werd opgedragen aan de graaf *Lambergue*, aan wie de plaats behoorde, en aan Sancho Martínez de Leiva, die met dertien compagnieën van zijn regiment, wat ruitery en een regiment Walen zich in Diest bevond. *Lambergue* kwam aan de *burgos* (markt-plaats) Breda, waar hij bleef, totdat hij de nodige munitie bijeen had voor twee stuks geschut, die hij uit de stad haalde om het kasteel van Zevenbergen te beschieten. Tegen de avond kwam hij daar aan. De bezetting gaf zich over en trok naar Zeeland. De dertien compagnieën Spanjaarden en het regiment Walen werden in Zevenbergen gelegerd en, omdat het onderdanen van de graaf van *Lambergue* betrof, werd er niet geplunderd en werden de soldaten twee dagen later in de omstreken ingekwartierd. Alexander verscheen daarop met grote haast ter plaatse, want hij dacht nog altijd — in het jaar na de ondergang van de Armada n.v.d.s. — via Zeeland naar Engeland over te steken.”

Met deze *Lambergue* kan niemand anders bedoeld zijn als Karel van Arenberg (1550—1616), zoon van Jean de Ligne, die in 1547 huwde met Margareta van der Marck, prinses-gravin van Arenberg en vrouwe van Zevenbergen en die in 1568 als maarschalk van de noordoostelijke provincies sneuvelde bij Heiligerlee. Karel, wiens politieke loopbaan grotendeels samenviel met de tijd van Parma en de aartshertogen, nam deel aan de veldtocht naar Antwerpen in 1585 en naar Sluis in 1587. *Vázquez* noemt hem bij het ontzet van *Blanca Verghe* (Blankenberge) en als gouverneur op het eiland *Casante* (Cadzand). Op 7 april 1589 wordt hij met Parma en de graaf van Mansfelt op het kasteel te Breda ontvangen. Het Zevenbergse slot werd ten tijde van de herovering bewoond door Arenbergs moeder, die er in 1599 overleed.¹⁴

De tweede leider van de expeditie was Sancho (Paul) de Leiva, die in 1578 als sergeant uit Italië was gekomen. In hetzelfde jaar nam deze Spanjaard de compagnie van zijn broer over als kapitein. In 1582 bleek hij in die functie te dienen onder *maestre de campo Coronel* (veldheer-kolonel) Pedro de Paz, die in 1583 tussen Roo-

sendaal en Steenberg en een overwinning op de Staatse en Franse troepen behaalde. Het legeronderdeel van Paz werd toen het *tercio de la victoria* (regiment van de overwinning) genoemd. Maar toen zijn soldaten verwaand werden door de vele gunsten, die Parma hun verleende, moesten ze de bijnaam van „de opscheppers” verduren. In 1588 werd Sancho de Leiva belast met de leiding van het *tercio viejo* (het oude regiment, bestaande uit geproefde soldaten) als opvolger van zijn broer Alonso, die dat jaar sneuvelde met de Armada. Uit allerlei mededelingen van de schrijver blijkt nu, dat Vázquez afgezien van een periode, waarin hij onder kapitein Hortigosa diende, steeds onder Sancho de Leiva stond, met wie hij misschien ook uit Italië was gekomen (I 477; II 163, 181, 223, 410, 417). In ieder geval was hij met deze veldheer in de buurt van Zevenbergen, zoals blijkt uit zijn verslag van een incident, dat daar plaats had:

„Terwijl de opperbevelhebber daar was, ontstond er in een gehucht in de buurt van Zevenbergen brand door de schuld van een Catalaans soldaat. Verschillende huizen vatten vlam, zonder dat er iets aan te doen was. De eigenaars liepen naar Alexander. Deze gaf opdracht om Alonso Vázquez, die hij benoemd had tot sergeant van zijn eigen compagnie en aan wie hij de leiding ervan had opgedragen, gevangen te nemen. Want sedert de dood van kapitein Don Luis de Godoy, de vroegere commandant, was ze zonder officieren. Hij hield hem gevangen, totdat de soldaat, aan wie dit ongeluk overkomen was, zich overgaf. En nadat hij dit geval had uitgelegd en duidelijk had gemaakt, hoe weinig schuld hij had, schonk hij hem de vrijheid. En ten behoeve van de eigenaars hield hij de waarde van de huizen in op de soldij van deze compagnieën. En omdat het bedrag hoofdelijk werd omgeslagen, werd de betaling niet gevoeld. Het is ook geen wonder, dat dit ongeluk is gebeurd, want in de Nederlanden slapen de soldaten gewoonlijk in brandbaar stro, omdat er dikwijls geen bedden of herbergen zijn. Intussen had Alexander gezorgd voor aanvoer van levensmiddelen en munitie in Breda.” (II 388).

Vázquez vermeldt deze anecdote waarschijnlijk om de strikte rechtvaardigheid van Parma, voor wie hij grote bewondering koesterde, te doen uitkomen en tevens om te wijzen op de grote verantwoordelijkheid, die hij bezat als plaatsvervangend kapitein. Tevens kunnen we hieruit opmaken, dat de schrijver in Breda moet zijn geweest. Want, zoals vermeld, bereikte het leger van Sancho de Leiva eerst die stad alvorens de aanval op Zevenbergen te ondernemen.

III HET TURFSCHIP EN WAT EROP VOLGDE (1590)

Het is geen wonder, dat Vázquez, die de situatie ter plaatse kende, grote aandacht besteedt aan het verloren gaan van Breda in 1590 (II 452—460). Waar de schrijver op dat ogenblik vertoefde, blijkt niet duidelijk uit zijn geschriften. In het voorafgaande najaar vermeldt hij zichzelf bij operaties in de Langstraat, Buren en de Bommelerwaard (II 410, 417). De troep van Sancho de Leiva werd daarna ingezet in de oorlog tegen Frankrijk en bevond zich in de buurt van Kortrijk en Meenen (II 447—452). Daar zal Vázquez zijn ongelukkig lot hebben verwenst, dat hem niet met het onderzoek van het turfschip belastte.

Uit zijn oordeel over dit historische voorval blijkt duidelijk, wat voor houding de Spanjaarden aannamen ten opzichte van de vijand, wanneer het geen principiële kwesties betrof. Voor Vázquez is de onderneming met het turfschip *un buen ardid de soldado* (een goede soldatenlist), waarvoor een rechtgeaard krijgsman, tot welke partij hij ook behoorde, altijd een sportieve bewondering moest weten op te brengen. Er is bij hem dan ook geen gescheld op „het bedrog” van de vijanden en geen poging om hun moed, beleid en trouw te kleineren. Toch ligt de nadruk bij hem elders, omdat hij het tegenbeeld schept, van wat de vaderlandse historiografie noteert. Meesmuilen de Nederlandse geschiedschrijvers bij het verhaal van het listig uitgevoerde plan, bij de Spanjaarden wordt de nalatigheid van de Italiaanse bezetting fel aan de kaak gesteld. „Deze zorgeloosheid bleef,” zo verklaart Vázquez, „niet onopgemerkt door

Maurits," die een goed antwoord zocht op de list, waardoor de Baroniestad in 1581 in Spaanse handen was gevallen. De afwezigheid van gouverneur Odoardo (Carnero en Coloma noemen hem Eduardo) *Lanza Vecchia* (Lancivecchia), „die aan het hof in Brussel vertoefde," verschaftte hem daartoe de gelegenheid. Dat verblijf in de Brabantse hofstad is kennelijk een vergissing van Vázquez, die toch wel geweten zal hebben, dat Lancivecchia tegelijkertijd gouverneur was van het door hem pas door omkoping heroverde en toen weer door Maurits bedreigde Geertruidenberg, het laatste Spaanse sukses, voor de oorlog tegen Frankrijk begon. Paulo Antonio, zoon van Odoardo, op wiens schouders de grote verantwoordelijkheid rustte om het kasteel te besturen tijdens de afwezigheid van zijn vader, wijdde zich, zoals Coloma zegt, meer aan de vermaken, eigen aan zijn jeugd. Wij zouden zeggen: „Aan sport en spel."

Een Hollandse schipper — de naam Adriaan van Bergen wordt niet genoemd —, bracht gewoonlijk wat koopwaar, vooral turf, want dat zijn „de gewone kolen, die in sommige delen van de Nederlanden worden gestookt" uit Holland naar Breda. Op verzoek van Maurits, die volgens Coloma de nalatigheid van Paulo Antonio in het doorzoeken van de schepen kende, was de schipper maar al te gauw bereid om soldaten mee te nemen, „want als de Nederlanders en vooral de Hollanders onze Heer Koning maar enige afbreuk kunnen doen, zijn ze er meestal als de kippen bij," zo verzucht de schrijver.

Over het kasteel deelt onze goede Vázquez verder mee, dat het een van de belangrijkste van Brabant is — Coloma noemt het zelfs de sleutel van Kempenland — en dat de prinsen van Oranje er hun luisterrijke lustslot en begraafplaats hebben. Dit laatste slaat zeker op het praalgraf van Engelbrecht van Nassau, die overigens geen prins van Oranje was en niet op het kasteel begraven ligt. Deze vergissing hoeft niet uit onbekendheid met de situatie ter plaatse voort te komen, maar kan ook het gevolg zijn van stilistische slordigheid.

Een sergeant met twee soldaten doorzocht het schip in opdracht

van Francesco Vintimiglia, gouverneur van de stad en kapitein van een compagnie. Ook stuurde hij de sergeant-majoor van de stad, dus een collega van Vázquez, die in Jaén dezelfde functie vervulde, toen hij zijn boek schreef. Coloma zegt, dat de uitgezonden militair Francisco María Graso heette en dat *Eduardo* hem nog zo op het hart had gedrukt om toch vooral geen Hollandse schepen binnen te laten. Maar de „onderzoekers” hadden volgens Vázquez, meer belangstelling voor de vele dronken, die op hun gezondheid werden uitgebracht, door de schipper en zijn knecht en voor de geschenken, die zij volgens hun zeggen zouden ontvangen, dan voor het onderzoek van het schip.¹⁵ De eerste de beste van die trucs was al voldoende om hun aandacht af te leiden en het onderzoek te doen staken, iets ongehoords in oorlogstijd en dat te meer in een gebied, waar de krijg zo fel woedde als hier en waar Maurits zo dichtbij als in Zevenbergen lag, (welke plaats inmiddels was heroverd n.v.d.s.).

Na het innemen van het kasteel verhaald te hebben vervolgt Vázquez dan: „De zoon van Lancivechia gaf zich over en de naam van zijn vader werd geschandvlekt, doordat hij de stad had verlaten, iets, wat men in oorlogstijd niet moet doen.” Coloma voegt eraan toe, dat niet lafheid maar eerezucht het zwak van *Eduardo* was, die twee steden tegelijk wilde besturen. Vázquez vermeldt dan verder, dat de markies van Vintimiglia met zijn vijf compagnieën laf de stad uitvluchtte. „Graaf Vicencio Capra daarentegen moedigde de soldaten aan, terwijl de katholieke burgers stoutmoedig te hulp kwamen met schoppen en spaden en andere gereedschappen om zich te verschansen aan de kant, waar graaf Maurits de weinig talrijke bezetting van het kasteel te hulp kon komen. Maar de Italianen wilden niet helpen, ofschoon ze makkelijk konden en zonder veel gevaar. Tevergeefs probeerden de burgers — Vázquez prijst in zijn inleiding de Nederlandse schutterij en zou dit stelsel ook in Spanje ingevoerd willen zien (I 36-39) — hen ertoe over te halen zich te verschansen bij de Antwerpse poort (Haagpoort) en bericht te sturen aan Mondragón, die hen binnen acht uur van het kasteel van Antwerpen en van andere plaatsen

te hulp kon komen. Zo gingen er vier uren met vragen en antwoorden, met voorstellen en verwerpen verloren en nog eens vier uur duurde het, voordat men de poort had versterkt. Zo deed dit kleingeestige volk die dag de goede naam verloren gaan van de Italiaanse natie, die zich bij vele andere gelegenheden in de Nederlandse oorlog zeer dapper betoonde. De volgende dag op 26 februari heroverde Maurits vanuit Zevenbergen de stad." Maar volgens de Nederlandse schrijvers en volgens Coloma had de verrassing van het kasteel in de nacht van 3 op 4 maart plaats en de inname van de stad de volgende morgen, een zondag. Verwarde Vázquez misschien de vertrekdatum van het schip met die van aankomst?

Merkwaardig zijn ook de prijzende woorden, waarmee Vázquez over de moed der Bredase bevolking spreekt. Het is, alsof hij zich afvraagt, of deze zelfde mensen in 1581, ver van de ware leer afgedwaald, tegen de binnendringende Spanjaarden hadden gestreden. Negen jaar later, zo doet Vázquez het voorkomen, waren er door de ijver van bisschop Lindanus en de (denkbeeldige) Jezuïeten weer zoveel dappere zonen der Moederkerk, dat ze de Italianen beschaamden in de verdediging tegen een „ketterse" invasie. Maar de werkelijke reden was hoogstwaarschijnlijk de drang tot zelfbehoud.

Over het naspel van de turfschiphistorie deelt onze kronikeur mee, dat Parma, die kort tevoren in *Aspa* (Spa) aan het kuren was, uit *Vince* opdracht gaf om de meest schuldigen te Brussel te onthoofden. Met *Vince* is waarschijnlijk Binche bij Charleroi bedoeld, waar volgens de latere mededeling van de schrijver Francisco de Quevedo Villegas de abdij van de Goede Hoop een centrum van het Spaanse leger was.¹⁶ Carnero voegt eraan toe, dat de sergeant en beide soldaten, die het schip doorzochten, werden opgehangen. „Ook liet Parma de *comisarios de muestras* (monstercommissarissen) Quevedo — niet te verwarren met bovengenoemde schrijver — en Carranza arresteren, omdat ze een groter getal soldaten hadden opgegeven, dan er te Breda in garnizoen lagen." Het bestaan van deze passevolanten was aan de soldaten van de bezetting bekend

en werkte demoraliserend.¹⁷ „Zo wordt onze Heer Koning bestolen!”, roept Vázquez verontwaardigd uit. Maar de gladde vogels hadden lont geroken en waren gevlogen. Ook wachtte de beul vergeefs op de markies van Vintimiglia.

Vázquez tekent hierbij aan *porque se salvó*, wat op twee manieren kan worden vertaald: „omdat hij zich redde” en „omdat hij gespaard werd.” Coloma brengt hier weer uitkomst met de mededeling, dat Parma de markies, hoewel hij het meest schuldig van allen was, spaarde wegens zijn hoge adel en zijn jonge jaren. Carnero voegt eraan toe, dat *Ventimilla* op het punt het schavot te bestijgen gratie kreeg door tussenkomst van zijn oom de hertog van Terranova, kapitein van een der vendels binnen Breda. Maar zijn compagnie werd hem afgenomen. „Hij ging naar Sicilië,” aldus Carnero, „waar hij enkele jaren later omkwam door van een brug in zee te vallen.” Coloma zegt, dat dit in Palermo gebeurde en dat *Lanza Veccha* naar zijn geboorteplaats Alexandría de la Palla terug moest keren.¹⁸

Dit wil overigens niet zeggen, dat Parma zich aan woedeuitbarstingen te buiten ging bij het vernemen van de Jobstijding uit Breda. In een brief aan Francisco Verdugo, gedateerd te Brussel op 6 maart 1590, toonde hij zich juist erg beheerst, al kan dit natuurlijk beleefdheidshalve zijn. De voormalige bestuurder van het Bredase kasteel had kennelijk om geld gevraagd, maar Parma moest hem teleurstellen. Bovendien was hij genoodzaakt hem het verlies mee te delen van de vesting, waar Verdugo de eer van Spanje onder zo moeilijke omstandigheden had verdedigd, eerst tijdens de bijeenkomst der edelen, later in de anarchische tijd voor en na de komst van Don Jan. Tevens liet Parma weten, dat hij nog geen bijzonderheden over het verlies van de Baroniestad had vernomen, maar wel wist hij, dat het bericht bevestigd was. Tenslotte troostte hij de kolonel als een gelovig mens met de woorden, dat wij God moeten danken zowel voor weldaden als voor rampen.¹⁹ Alleen uit deze brief al kan worden afgeleid, dat Vázquez' datering fout moet zijn. Immers, het is onwaarschijnlijk, dat Parma negen dagen na de overrompeling nog geen bijzonderheden zou hebben ont-

vangen. Hij heeft zijn epistel dus twee dagen na de inname geschreven.

De verdere mededelingen, die Vázquez doet over Breda, betreffen pogingen van Mansfelt om de stad te heroveren. Omstreeks 8 mei 1590 probeerde hij het, na Zevenbergen ingenomen te hebben. Maar hij werd teruggeslagen, zodat hij Parma moest berichten, dat er voor deze onderneming meer troepen nodig waren (II 459). Met achterlating van vier honderd man in garnizoen te Zevenbergen vertrok hij naar de stad *Güeldres* (Geldern). Van een hernieuwde poging meldt Vázquez, dat de rebellen grote verliezen leden en dat Mansfelt, zonder dat er doden te betreuren waren, „elastisch” kon terugtrekken (II 459). Verder noemt Vázquez de Baroniestad nog enkele keren in verband met activiteiten van Maurits, die bezig was de tuin van Holland te sluiten en die de Staatse muizen lustig en rustig op de Brabantse en Gelderse tafel liet dansen, toen Alex de kat naar Frankrijk was. De geïsoleerde positie van Verdugo droeg ook al bij tot het succes van ’s prinses ondernemingen, zowel in Brabant als in *Frisia*, „waar hij het platteland en het katholieke gebied afstroopte en de boeren lastig viel,” zoals Vázquez in zijn jaarboek van 1590 verzucht (II 540).

Breda diende daarbij als uitvalspoort. „Begin juni 1591 vertrok Maurits vandaar met het opstandige leger al brandstichtend en plunderend naar Zutphen,” aldus beweert Vázquez. „Toen Alexander dit vernam, wilde hij Verdugo te hulp komen met een deel van het Spaanse leger in Frankrijk” (III 42, 43).

Zoals we weten, heeft Parma die kans niet meer gekregen. Hetzelfde jaar gingen met Zutphen ook nog Delfzijl, Deventer en Nijmegen voor hem verloren. Het jaar daarop stierf Farnese. Met het vermelden van dit feit besluit Vázquez zijn eigenlijke relaas, waarna hij nog uitvoerig ingaat op de persoonlijke verdiensten van heel veel officieren en sergeanten uit Parma’s leger (III 361 v.). Van Haultepenne zegt hij bij die gelegenheid, dat hij bij de Spanjaarden erg geliefd was. Dit wil natuurlijk niet zeggen, dat Vázquez, die over zijn gouverneurschap in Breda een gepast stilzwijgen bewaarde, het in alles eens was met het optreden van dit heerschap. Dit was

niet de gelegenheid om aan de feilen van de inmiddels overleden militair te herinneren.

Verdugo volgde Parma drie jaar later in het graf, nadat zijn levenswerk: het behoud van de oostelijke provincies, nagenoeg geheel vernietigd was. Maar de uitzonderlijke moeilijkheden, waarvoor hij geplaagd werd, hebben hem niet belemmerd zijn *Comentario* te schrijven, dat in 1610 te Napels werd uitgegeven door zijn vriend Velázquez de Velasco, tevens schrijver van de gedialogiseerde roman *La Lena* (1602), een navolging van een der beroemdste werken uit de Spaanse literatuur *La Celestina* (1499). Nog was aan alle vergissingen omtrent zijn leven niet een einde, want lange tijd werd zijn *Comentario* voor een geestesprodukt van de uitgever gehouden, wiens naam bovendien nog tengevolge van een afkorting tot Us of Vaz verbasterd werd.²⁰

CONCLUSIE

Uit het bovenstaande valt niet alleen iets op te maken over Breda, maar ook over de schrijver, zijn landgenoten en de legerleiding. In de inleiding is al een algemene karakteristiek van Vázquez' werk gegeven, waaruit bleek, dat het manuscript van deze eenvoudige kronieker, wat zijn historische betrouwbaarheid betreft, niet op één lijn gesteld kan worden met Plantijndrukken van commentators als Antonio Carnero. Het is een bron, die, kritisch geraadpleegd, van veel nut kan zijn en die onmisbaar is, omdat we over de periode van Parma van Spaanse zijde praktisch niets anders hebben. Bepaalde tekorten nu van zijn werk komen in de verspreide mededelingen over Breda duidelijker tot uiting. Daar zijn allereerst de herhaaldelijk vastgestelde chronologische slordigheden (de overrompeling van 1581 wordt met een jaar, die van 1590 met een week vervroegd) en de verhaspeling van eigennamen als *Terramunda* voor Roermond en *Lambergue* voor Arenberg. Maar hoeveel last dergelijke fouten de onderzoeker ook bezorgen en hoe wantrouwend ze hem ook maken ten opzichte van de overige gegevens van iemand, die kennelijk de klok heeft horen luiden, ze hebben nooit de bedoeling de feiten ten gunste van de Spanjaarden te verdraaien, maar

komen voort uit onvolledige inlichtingen en onbekendheid met de voor Spanjaarden erg moeilijke landstaal.

De waarheidsliefde van deze schrijvende soldaat blijkt ook hieruit, dat hij niet probeert de moed van de tegenstander te kleineren en dat hij, als het nodig is, de lafheid van een onderdeel der eigen troepen aan de kaak en de Bredase burgers ten voorbeeld stelt. Dat deze kampioen van het nationalistische katholicisme van Spaansen huize er niet op gebrand is de verdiensten van zijn strijdmakkers te verkleinen en de overlast, die zij de stadsbevolking aandeden, te vergroten en dat hij als kind van zijn tijd de belangen van Habsburg, het katholicisme en de Nederlanden vereenzelvigd en verwacht, doet niets af aan zijn waarheidsliefde. Maar al geeft hij een door geloof en overtuiging gekleurde voorstelling van zaken, die niet te rijmen valt met de objectiviteit van een modern historicus, toch kan hij corrigerend werken op de voorstellingswijze van Nederlandse geschiedschrijvers, die de noden van slechtbetaalde huurlingen in een vreemd land soms onderschatten en die op naam van de gemakshalve „Spaans” genoemde troepen misdaden stellen, waarvoor vertegenwoordigers van andere nationaliteiten verantwoordelijk zijn. Zo wordt gesproken over de Spaanse troepen van Haultepenne, die een Waal was, geen Spanjaard.

Daar komt nog bij, dat niet alle huurlingen, die de koning van Spanje dienden, hem door dik en dun gehoorzaamden, zeker niet, wanneer Zijne Majesteit (gelijk meestal het geval was) in geldnood zat. Uit het gebeurde te Zevenbergen blijkt ook, dat de legerleiding overlast tegenging. Volgens Vázquez stelde Parma persoonlijk een streng onderzoek in naar de oorzaak van de brand, het hoofd van de compagnie werd gegijzeld en schadevergoeding betaald uit de zak van de soldaten, die daarover niet gingen morren. Dit bewijst nog eens, dat de legers van de opperbevelhebber, die de slordige doorzoekers van het turfschip genadeloos liet ophangen te Brussel en andere schuldigen onthoofden, onder straffe discipline stonden. Alleen als hij in het nijpendste geldgebrek verkeerde of als hij zelf niet aanwezig kon zijn, hield Parma die „ongebredelde gasten” soms niet meer in toom.

Breda diende niet alleen als uitvalspoort bij de actie tegen Zevenbergen in 1589, maar ook bij de overrompeling van Bergen op Zoom in 1581. Belangrijker is, dat er sedert de overgang van Rennenberg een binding bestond tussen de Baroniestad en *Frisia* in de figuur van Francisco Verdugo en dat de Staatse troepen van hieruit daarheen trokken om de vroegere gouverneur van het kasteel tot overgave te dwingen. Met Bernardino en Mendoza hoorde hij tot de bekende Spaanse schrijvers, die hier verbleven. Maar de interessantste van hen is Vázquez zelf, wiens mening over de bevolking doorschemert in zijn turfschipverhaal. Hier suggereert hij, dat de strijd van de burgers tegen Maurits' troepen de vrucht was van de ijver der „Jezuïeten” en de Contrareformatie. Maar wanneer we de houding van de inwoners vergelijken met die bij soortgelijke gelegenheden, dan blijkt duidelijk zijn vergissing. Dit herhaalde vechten immers tegen telkens weer andere binnendringers kwam minder voort uit geloofsovertuiging dan uit de moeder wanhoop, waarmee de burgers hun wettig erf verdedigden tegen wie dan ook. Vondel was nog niet geboren, toen de Breda-naars al verzuchtten:

„Krijgslîen brengen zelden veel geluks.

We zien ze nô van voor en allerliefst van achter”.

(Gijsbrecht)

Inname betekende brandschatting, plundering, inkwartiering, afpersing en vervolging van de zijde der straks bovenliggende partij. In zulke omstandigheden wordt de felst gelovige conservatief. En zo is het heel goed mogelijk, dat er katholieken hebben gevochten onder de Staatsgezinden en omgekeerd. Maar dat mocht niet baten in 1590, toen de Italianen hun woedende geloofsgenoten in de steek lieten.

Zo lag daar dan de stad na de overrompeling als een speelbal tussen Noord en Zuid, omringd door vijanden, die haar vanuit Roosendaal, Hoogstraten, Den Bosch, Geertruidenberg en enkele maanden later ook uit Zevenbergen konden bestoken. Toch zou

het niet lang duren, voordat Maurits met de inname van Geertruidenberg de herovering van West-Brabant voltooidde. Maar nog niet was voor Breda alle lijden ten einde, toen Spinola in 1624 het beleg rond de stad sloeg.

AANTEKENINGEN

- ¹ Vgl. S. A. Vosters, Een Spaans soldaat over Roosendaal en Wouw (Jaarboek De Ghulden Roos 1960).
- ² Voor het jaar 1621 zou kunnen pleiten het feit, dat aartshertog Albertus van Oostenrijk, die in dit jaar, waarin Philips IV de troon besteeg, overleed, nog als levend wordt voorgesteld. Maar dit kan ook uit slordigheid zijn blijven staan uit de eerste versie. (Vázquez I 91, 118, 126; zie noot 4).
- ³ S. A. Vosters, Lope y Calderón Vázquez y Hugo, Maastricht y Bredá (onuitgegeven Spaanse studie; zie ook mijn artikelenreeks in Brabantia 1960).
- ⁴ Alonso Vázquez, Los sucesos de Flandes y Francia en tiempo de Alejandro Farnese 1577—1592 (Collección de documentos inéditos para la historia de España, Madrid 1879—1880 (I = deel 72; II = deel 73; III = deel 74). Onze vertaling van Vázquez is om stilistische redenen soms erg vrij, maar steeds is gepoogd om zijn zienswijze geen geweld aan te doen.
- ⁵ Bernardino de Mendoza, Comentario de lo sucedido en las guerras de los Países Bajos (1567—1577), Madrid 1592, 232 recto.
Mendoza was volgens eigen mededeling in november 1573 met zijn compagnie ruiters te Breda, vanwaar hij met de musketiers van Cristóbal de Mondragón naar Maastricht werd gestuurd. Deze laatste, die in 1575 *Cirquicea* (Zierikzee) innam, wordt in 1574 en 1575 te Breda genoemd als kolonel van een regiment bereden Walen:
vgl. I. H. Hingman, Inventaris van het archief der stad Breda, Breda 1884, 92.
- ⁶ L. J. van Miert S.J., De Kerkelijke toestand in Breda in 1581 en 1582, Taxandria 1916, 3—10;
G. C. A. Juten, Bisschop Lindanus in Breda, Taxandria 1923, 25—42;
F. van Hoeck S.J., De Jezuïeten te Breda, Brabantia 1952, 242—248;
Pater Placidus O.F.M. Cap. in Jaarboek van De Oranjeboom 1957, 82.
- ⁷ Antonio Carnero, Historia de las guerras civiles que ha avido en los estados de Flandes 1559—1609, Bruselas 1625, 169B.
- ⁸ Vázquez I 372.
- ⁹ Th. Roest van Limburg Het Kasteel van Breda, Schiedam 1904, 89 v.;
G. G. van der Hoeven, Geschiedenis des vesting Breda, Breda 1868, 52—53;
Carnero 174B.
- ¹⁰ Y. P. W. van der Werff, Breda, speelbal tussen Noord en Zuid in de tachtigjarige oorlog, 74. (Overdruk uit Akademiedagen X, Amsterdam 1957).
Aan de schrijver van dit artikel, specialist op het gebied van de Bredase geschiedenis tijdens de opstand, danken wij allerlei nuttige wenken.
- ¹¹ J. Brouwer, Kronieken van Spaansche soldaten uit het begin van den Tachtigjarigen oorlog, Zutphen 1933, 378;
Antonio Rodríguez Villa, El coronel Francisco Verdugo (1537—1595), nuevos datos biográficos... (Curiosidades de la historia de España, tomo III, Madrid 1890, 16).
- ¹² Rodríguez Villa 63.

- 13 A. van Eck, *De bonte historie van Breda*, Breda 1946, 47 beweert, dat Verdugo in 1576 al gouverneur was en n.a.v. de Pacificatie van Gent vertrok en dat Willem van Oranje zijn opvolger was, maar in de brief van Roda aan Verdugo staat duidelijk 3 januari 1577.
- 14 Edouard Laloire, *Généalogie de la maison princière et ducale D'Arenberg (1547—1940)*, Bruxelles 1940, 13; Roest 93. Deze en andere gegevens danken wij aan Drs. F. A. Brekelmans, gemeentearchivaris van Breda.
- 15 In het Spaans staat hier *brindis*: heildronk, van middelnederlands *ic bring di es* (ik drink op je gezondheid). Volgens sommigen is dit woord van Duitse herkomst.
- 16 *Biblioteca de autores espanoles*, tomo 23, 190B.
- 17 Y. P. W. van der Werff, *Rond het turfschip* (*Jaarboek De Oranjeboom* 1958, 97).
- 18 Carnero 242—247; Carlos Coloma, *Las guerras de los Estados Baxos (1588—1599)*, Amberes 1625, 64—67.
- 19 Rodriguez Villa 78—81. Verdugo heet hier gouverneur van „Frisia, Zutphen, Deventer en Querijdel” (kakografie voor Overijsel).
- 20 Francisco Verdugo, *Comentario de la guerra de Frisia (1581—1595)*, Nápoles 1610 y Madrid 1872. (Moderne uitgave van Louchez). Marcelino Menéndez y Pelayo, *Orígenes de la novela* (*Nueva biblioteca de autores espanoles*, tomo 14, p. CCLXXVII).